

MAGDALENA WISZOWATA

ANTYCZNE TRADYCJE O ŻYCIU HIPPOKRATESA

Ἱπποκράτης Κῶος ἰητρῶν ἄριστος ἐγνωρίζετο Ἀσκληπιάδης τὸ γένος.
Hippokrates z Kos, z rodu Asklepiadów, znany jako najlepszy spośród lekarzy.

Grzegorz Syncellus¹, *Ecloga Chronographica*, 298 3

Hippokrates miał się urodzić około 460 roku p.n.e. na wyspie Kos. Tradycyjnie przypisuje mu się zgromadzone w *Corpus Hippocraticum* pisma, które zebrali i opracowali uczeni aleksandryjscy w trakcie badań prowadzonych nad jego działalnością medyczną. Obejmują one różne dziedziny sztuki leczniczej, poczynając od etyki lekarskiej, poprzez profilaktykę aż do chirurgii. Ważną rolę w traktatach korpusu odgrywa teoria humoralna oraz związana z nią stosowna dieta, która jest zależna także od środowiska życia chorego. Zarówno styl życia powiązany z żywieniem i aktywnością ruchową, jak i klimat, w którym pacjent egzystuje, wywołują takie a nie inne zmieszanie się humorów w ludzkim ciele, co ma wpływ na stan zdrowia człowieka, nieodpowiednie bowiem zmieszanie humorów wywołuje różnego rodzaju dolegliwości.

Hippokrates odebrał medyczne wykształcenie na Kos. Nie spędził jednak całego swojego życia na wyspie, bowiem niedługo po śmierci rodziców wyruszył w podróż po Grecji i Macedonii. Wyprawa ta miała na celu dalsze kształcenie w medycznym fachu i zdobywanie doświadczenia w terapii oraz zaznajomienie się z występującymi na rozmaitych terenach chorobami i związkami, jakie łączą je z charakterystycznymi dla nich warunkami klimatycznymi². Kresem jego podróży była Tesalia, z której według Homera pochodzić miał sam Asklepios, który w *Iliadzie* nie był jeszcze przedstawiany jako bóstwo, a jedynie jako słynący ze swoich umiejętności leczniczych władca tesalskiej Trikki oraz Ithony³.

¹ Grzegorz Syncellus, bizantyjski kronikarz żyjący na przełomie VIII i IX wieku.

² O tym, jak dużą rolę Hippokrates przywiązywał do wpływu specyficznych dla danego terenu warunków klimatycznych na stan zdrowia jego mieszkańców, mowa jest w traktacie *O powietrzu, wodach i okolicach*.

³ Homer, *Iliada* II, 729–732.

Hippokrates powrócił więc do miejsca, w którym miała się narodzić medycyna i jednocześnie sprawił, że zaczęła ona być postrzegana jako nauka – za zadanie obrał sobie bowiem wyeliminowanie boskich pierwiastków ze sztuki leczenia na rzecz elementów racjonalnych tak w diagnozie, jak i w terapii – ogromną rolę odgrywała więc obserwacja pacjenta i zastosowanie naturalnych metod leczenia, a także stosowna dla stanu zdrowia dieta.

Wiedza medyczna towarzyszyła rodowi Asklepiadów pochodzących z wyspy Kos od pokoleń. Jednak to Hippokrates za sprawą wprowadzonych innowacji zyskał w świecie greckim ogromny szacunek i postrzegany był zapewne jako jeden z najlepszych spośród ówczesnych lekarzy. Renomą z powodu terapeutycznych zdolności miał się cieszyć jeszcze w czasie swojego pobytu na Kos, o czym świadczą pseudoepigraficzne listy, przedstawiające jego spotkanie z filozofem Demokrytem, do którego został wezwany przez mieszkańców Abdery właśnie z tej wyspy⁴.

ŹRÓDŁA

Pierwsze zachowane świadectwa potwierdzające reputację Hippokratesa jako świetnego lekarza są dużo wcześniejsze niż wspomniane wcześniej pseudoepigrafa. Teksty te mają jednak, w przeciwieństwie do fikcyjnych listów całkowicie związanych z osobą lekarza, charakter wzmianek, jedynie przy okazji nawiązują one bowiem do osoby Hippokratesa – mimo to mają ogromne znaczenie ze względu na treść, którą za sobą niosą, i trzeba uznać ich ważną rolę w tradycji o życiu lekarza z Kos. Pierwsze ważne odniesienia do Hippokratesa można znaleźć w dialogach Platona i pismach Arystotelesa, następnie, dużo późniejsze w *Geografii* Strabona i w *Historii naturalnej* Pliniusza Starszego oraz w traktatach medycznych Galena.

Platon w dialogu *Protagoras*⁵ wspomina lekarza z Kos w trakcie rozmowy Sokratesa z Hippokratesem, imiennikiem sławnego medyka. Sam fakt, że powołuje się na Hippokratesa właśnie jako na mistrza i specjalistę w danej dziedzinie obok innych znanych w owym czasie specjalistów – rzeźbiarzy Polikleta oraz Fidiasza – pokazuje, jak duża musiała być jego sława w świecie greckim, a także jak wielką rolę musiała wówczas odgrywać sama medycyna. W dialogu pojawia się również informacja na temat pochodzenia Hippokratesa, który, jak zaznacza Platon, wywodził się z rodu Asklepiadów⁶ – oznacza to zarówno, że przodkiem Hippokratesa był bóg Asklepios, jak i że był z zawodu lekarzem.

⁴ W.D. Smith, *Hippocrates. Pseudepigraphic Writings: Pseudepigraphic Writings: Letters, Embassy, Speech from the Altar, Decree*. Edited and Translated with an Introduction by Studies in Ancient Medicine, 2. Leiden 1990, s. 54–57.

⁵ Platon, *Protagoras* 311 b–c.

⁶ Platon podkreśla to również w swoim dialogu *Fajdros* (270 c).

W kolejnym dialogu Platon w rozmowie Sokratesa z Fajdrosem porównuje sztukę wymowy do medycyny, przywołując jednocześnie pogląd Hippokratesa na rolę natury w poznaniu tak ciała, jak i duszy⁷. Fragment ów wskazuje na znajomość założeń, którymi kierował się w terapii lekarz z Kos oraz jego uczniowie, a które przewijają się w pismach *Corpus Hippocraticum*. Pokazuje to równocześnie, że rozwój medycyny miał ogromny wpływ na różne dziedziny życia i nauki owych czasów, stąd też widoczny był w dziełach filozofów oraz sofistów⁸.

O zależności między filozofią a sztuką lekarską mówił również Arystoteles (który skądinąd był przecież synem lekarza) twierdząc, że filozof powinien posiadać także i wiedzę medyczną. W *Polityce* podkreśla, że Hippokrates był wielki z powodu swojej uczoności i umiejętności terapeutycznych, nie zaś ze względu na rozmiary ciała⁹. Daje tym samym wyraz swojego szacunku dla lekarza i jego umiejętności oraz zaznacza jego ważną pozycję w greckim uniwersum. Godny uwagi jest również fakt, że Arystoteles nie podaje miejsca urodzenia Hippokratesa, nie wspomina też nic na temat rodu, z którego ów wywodziłby swoje korzenie, co oznacza zapewne, że lekarz był już wówczas znany do tego stopnia, że informacje te były oczywiste i powszechnie znane, a imię „Hippokrates” przypisane do tej właśnie, konkretnej osoby¹⁰.

Kolejne świadectwa ukazujące życie Hippokratesa są o wiele bardziej szczegółowe, ich wartość merytoryczna jest jednak kwestionowana ze względu na późniejszy czas ich powstania. Zachowany do dziś zbiór fikcyjnych listów – stanowiący korespondencję lekarza z Kos z Demokrytem, Abderytami, wysłannikiem perskim Hystanesem, do którego przynależy *Mowa przy ołtarzu* oraz *Mowa poselska* skierowana do Ateńczyków i wygłoszona przez syna Hippokratesa, Thessalosa, a także wiele innych – powstał w epoce rzymskiej na przestrzeni I w. p.n.e. i I w. n.e., a więc przeszło trzy wieki po śmierci lekarza¹¹. W podobnym czasie Strabon (63 p.n.e. – 24 n.e.) wspomina Hippokratesa, opisując koskie miasto Astypalea. Opowiada mianowicie o tym, w jaki sposób dzięki tablicom wotywnym, które znajdowały się w tamtejszym asklepiejonie¹², lekarz nauczył się wykorzystywać dietę w terapii. Więcej szczegółów na temat tej anegdoty podaje Pliniusz Starszy (23–79 n.e.), który twierdzi, że Hippokrates, po tym jak skopiował inskrypcje, a sama świątynia została spalona, ufundował nową gałąź medycyny, zwaną „klinikzną”, co miało przynieść tej nauce same korzyści. Zapiski, które znajdowały się w asklepiejonie, mogły mieć faktycznie dużą wartość tak dla diagnozy, jak i dla terapii, bowiem prezentowały różne przypadki chorobowe wraz ze skutecznymi metodami ich leczenia, co mogło rzeczywiście stanowić nieocenione źródło

⁷ Platon, *Fajdros* 270 c.

⁸ J. Jouanna, *Hippocrates (Medicine and Culture)*, Baltimore 1999, s. 6.

⁹ Arystoteles, *Polityka* 7.4 1326a 15–17.

¹⁰ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 7.

¹¹ K. Bartol, *Pseudo-Hippokrates. O śmiechu Demokryta*. Listy 10–23, Gdańsk 2007, s. 18.

¹² Strabon, *Geografia* 14.2.19.

informacji¹³. Wszystkie te wzmianki dotyczące życia Hippokratesa wywodzą się z podobnej tradycji biograficznej i traktują w mniejszym lub większym stopniu o tych samych zdarzeniach, co ma na celu ukazanie lekarza w jak najlepszym świetle tak pod względem umiejętności leczniczych, jak i szacunku, jakim był z ich powodu obdarzony.

Wiele odniesień do Hippokratesa oraz pism *Corpus Hippocraticum* można również znaleźć u żyjącego w II wieku n.e. Galena z Pergamonu, komentatora i admiratora lekarza z Kos.

Najważniejszymi i jednocześnie najpóźniejszymi źródłami dotyczącymi życia Hippokratesa są cztery wersje niezachowanej biografii Soranosa z Efezu – *Vita Hippocratis Secundum Soranum*, hasło w *Księdze Suda*, życiorys u Jana Tzetesa w *Chiliades* oraz łaciński *Yppocratis genus, vita, dogma*. Wariacje te mają się opierać, choć nie wiadomo w jakim stopniu i czy jedynie, na tekście żyjącego w I w. n.e. lekarza Soranosa z Efezu. Jednak oryginalne dzieło jego autorstwa pt. *Bioi* nie zachowało się, a jego rekonstrukcji można dokonać jedynie na podstawie tychże życiorysów, jeśli oczywiście założycie, że ściśle się one na nim wzorują.

VHSS to jedna z najwcześniejszych i jednocześnie zawierająca najwięcej informacji biografia Hippokratesa. Żywoć stanowi część jedenastowiecznego manuskryptu *Marcianus Venetus* 269(M), który obejmuje zbiór traktatów *Corpus Hippocraticum*. Nie wiadomo, kiedy dokładnie został dodany do kolekcji pism hippokratejskich, jednak nie istnieją manuskrypty zawierające VHSS, których datacja byłaby wcześniejsza niż X wiek. Sam tekst pojawia się po Galenowym zbiorze trudnych wyrazów znajdujących się w *CH*. Istnieje przypuszczenie, iż biografia mogła być napisana przez innego skrybę niż reszta tekstu bądź że została dodana do manuskryptu nieco później, o czym świadczą mają inne charakterystyki pisma znajdujących się tam zapisków¹⁴. Testimonium wewnętrzne przypisuje życiorys, na którym opiera się VHSS, Soranosowi z Efezu, lekarzowi żyjącemu na przełomie I i II wieku n.e., który miał się również zajmować ginekologią¹⁵.

Kolejna grecka biografia Hippokratesa to poświęcone mu hasło przedstawione w *Księdze Suda*¹⁶. Jego autor opiera się na epitomie (IX w.) dzieła Hezychiusza (VI w.) zatytułowanego *Onomatologos*¹⁷ zarówno treściowo, jak i pod względem

¹³ Pliniusz Starszy, *Historia naturalna* 29. 1.2.

¹⁴ J. R. Pinault, *Hippocratic lives and legends*, Leiden 1992, s. 6–7.

¹⁵ J. Scarborough w: *The Encyclopedia of Ancient Natural Scientists*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, London and New York 2008, s. 749–751.

¹⁶ Encyklopedia z końca X wieku anonimowego autora, która zbiera informacje z dziedziny historii, literatury, geografii, filozofii oraz teologii. Jako że opiera się na rozmaitych źródłach (Diogenes Laertios, Focjusz, Konstantyn Porfirogeneta, a w wypadku Hippokratesa – Hezychiusz), wiadomości w niej zawarte nie zawsze są ściśle i wiarygodne, jednak niejednokrotnie stanowią jedyne źródło wiedzy na dany temat.

¹⁷ Jak zaznacza Pinault (*op. cit.*, s. 18) układ prezentowanej w *Onomatologos* treści został kompletnie zmieniony w odniesieniu do pierwotnego tekstu. Hezychiusz zestawiał bowiem życiorysy zgodnie z gatunkami literackimi opisywanych przez się autorów, natomiast już w epitomie mamy zastosowaną kolejność alfabetyczną.

doboru oraz kolejności zawartych w niej wiadomości. Zgodnie więc z tym, co zwykł prezentować sam Hezychiusz, występują tu kolejno: imię, miejsce urodzenia, pochodzenie oraz relacje rodzinne, nauczyciele i uczniowie, miejsca działania, związki i wpływ na współczesnych, relacje dotyczące śmierci oraz zbiór pism lekarza¹⁸. Biografia ma o wiele bardziej skondensowaną formę niż *VHSS* i zawiera mniejszą ilość, a często też i inny rodzaj informacji. Zakłada się, że źródłem Hezychiusza było *Bioi* Soranosa z Efezu bądź jej epitoma – ta jednak musiała powstać nie później niż w VI wieku n.e.¹⁹

Ostatni zachowany grecki życiorys, który posiada komplet informacji na temat Hippokratesa, stanowią wersy mu poświęcone w dziele dwunastowiecznego bizantyjskiego uczonego, Jana Tzetzesa. Pisał on utwory historyczne oraz literackie. Jego najważniejszym dziełem są *Listy*, do których komentarzem są *Chiliades*, czyli *Tysiąccki*, które zostały tak nazwane przez pierwszego ich wydawcę, Gerbela, w 1546 roku, który to podzielił dzieło na trzynaście części po 1000 wersów. Utwór zapisany jest piętnastozgłoskowcem jambicznym zwanym w Bizancjum *stichos politikos*, czyli *wiersz polityczny*. To właśnie w tym utworze znajduje się biografia lekarza, która jest podobna treściowo do pozostałych dwóch greckich życiorysów Hippokratesa²⁰. Sam zaś jej autor potwierdza na końcu tekstu, że wzorował się na tekście autorstwa Soranosa z Efezu.

Pewne innowacje w stosunku do wersji zachowanych w greckich tekstach, wprowadza *Yppocratis genus, vita, dogma* określany również mianem *Vie de Bruxelles*, jako że został znaleziony w bibliotece królewskiej w Brukseli. Rzeczony dwunastowieczny manuskrypt, w którym obok zaprezentowanej kolekcji pism hippokratejskich znajduje się również życiorys lekarza z Kos, odnalazł się dopiero w pierwszej połowie XIX wieku²¹. Tekst anonimowego autorstwa zapisany jest barbarzyńską łaciną, a przytoczona anegdota o wizycie Hippokratesa u króla Medów, Arfaxada, może wskazywać, że twórca życiorysu był chrześcijaninem bądź Żydem, w miejsce Artakserksesa umieścił bowiem postać biblijną znaną z *Księgi Judyty*²². Dodatkowo wątek ów wskazuje również, że autor nie znał zapewne opowieści o patriotycznej odmowie Hippokratesa, który wszak nie przyjął przecież zaproszenia perskiego władcy. Kolejnym zaskakującym elementem życiorysu jest wizyta greckiego lekarza w Egipcie, w trakcie której miałby on otrzymać od Polibiusza księgi medyczne, stanowiące bazę jego późniejszych pism. Warto tu zastanowić się, czy i w jakim stopniu autor, podobnie jak twórcy greckich biografii, opierał swoją wiedzę na temat lekarza z Kos na tekście Soranosa z Efezu, czy też może korzystał także z innego rodzaju źródeł pominiętych przez greckich biografistów, co tłumaczyłoby owe innowacje w *Yppocratis genus, vita, dogma*.

¹⁸ J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 18.

¹⁹ *Ibidem*, s. 32–34.

²⁰ *Ibidem*, s. 21.

²¹ *Ibidem*, s. 24.

²² *Ibidem*, s. 27.

Wiadomości na temat pochodzenia Hippokratesa można również znaleźć w dziele *Ethnica* autorstwa geografą Stefana z Bizancjum (VI w. n.e.). W haśle ukazującym wyspę Kos uczony dużo miejsca poświęca początkom rodu Asklepiadów, przedstawiając losy wracającego spod Troi syna Asklepiosa, Podaleiriosa, który po tym, jak dotarł do Azji Mniejszej i poślubił księżniczkę Syrnę, dał początek dwóm niezwykle ważnym szkołom medycznym – w Knidos oraz na Kos, skąd właśnie wywodził się Hippokrates.

Jak zauważa Jouanna, analizując zachowane biografie oraz pozostałe źródła dotyczące życia Hippokratesa, należy pamiętać przede wszystkim o tym, w jaki sposób sami starożytni postrzegali przeszłość, gdzie widzieli granicę między tym, co legendarne, a tym, co rzeczywiste, jakie znaczenie miały dla nich ściśle daty i konkretne liczby. Dopiero takie bowiem badanie pozwoli na uzyskanie, jeśli nie pewnych, to chociaż prawdopodobnych faktów z życia najślawniejszego medyka z Kos²³.

GENEALOGIA

Podstawowymi źródłami informacji na temat genealogii Hippokratesa są bez wątpienia cztery zachowane biografie. Zawarte w nich wiadomości różnią się nieco treściowo oraz objętościowo, wszystkie wspominają jednak imię ojca Hippokratesa oraz jego ród. Dodatkowo wiele miejsca pochodzeniu lekarza z Kos poświęcają pseudoepigrafa, szczególnie zaś *List 2* oraz *Mowa poselska*, które wymieniają kolejno przodków Hippokratesa, podkreślają jego pochodzenie od boga Asklepiosa, wspominają imię jego matki oraz ukazują losy sławnego Nebrosa oraz Chrysosa. Dużą uwagę do początków rodziny lekarza przywiązuje również Stefan z Bizancjum, który opowiada historię powrotu z wojny trojańskiej jednego z synów Asklepiosa, Podaleiriosa, od którego wywodzić się miały dwie sławne szkoły medyczne – w Knidos oraz na Kos.

Najdokładniejsze dane genealogiczne dla rodziny Asklepiadów z Kos można znaleźć w biografii zamieszczonej w *Chiliades* Tzetesa, w *Liście 2* zawartym w zbiorze pseudoepigrafów oraz w *Yppocratis genus, vita, dogma*. Jak podaje Tzetzes, Hippokrates miał być siedemnastym boskim potomkiem Asklepiosa. Różni się to nieco od tego, co przekazuje *List 2*, gdzie lekarz jest umieszczony jako osiemnasty w kolejności, oraz od *VHSS*, gdzie jest dziewiętnasty. Dodatkowo *VHSS* podkreśla także pochodzenie Hippokratesa od wielkiego greckiego herosa – Zeusa syna, Heraklesa, którego lekarz był dwudziestym potomkiem. O pochodzeniu od Heraklesa wspomina również biografia łacińska, w której jako żona Asklepiosa wskazana jest córka herosa, Epiona²⁴. Z tego związku zrodziło się, jak podaje anonimowy autor życiorysu, dwóch boskich synów – walczący pod Troją lekarze, Machaon oraz Podaleirios. *Yppocratis genus, vita, dogma* krótko

²³ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 9.

²⁴ Pochodzenie lekarza od Heraklesa przypominają również Abderyci w *Liście 10*, gdzie, wzywając pomocy Hippokratesa, powołują się właśnie na wspólnego przodka (K. Bartol, *op. cit.*, s. 50–51).

opowiada ich losy – pierwszy ginie bezpotomnie podczas oblężenia miasta przez Greków, drugi zaś pozostawia po sobie liczne potomstwo, którego wyliczanie twórca biografii kończy na osobie Krisamisa.

O powrocie Podaleiriosa spod Troi opowiada Stefan z Bizancjum w swoim dziele *Ethnika* (593 18–594 5): „Po tym jak został wyrzucony na brzeg Karii, został ocalony przez pasterza kóz i zaprowadzony przed [oblicze] króla Karii, Damatheusa, którego córka Syrna po upadku z dachu przez tego [Podaleiriosa] została wyleczona. Mówi się zaś tak: «Kiedy zaś Damatheus upadał już na duchu, Podaleirios, z obu ramion krew odebrawszy, ocalił dziewczynę, podziwiany zaś zamieszkał razem z nią i otrzymał półwysep. Na tym założył dwa miasta: jedno od imienia żony, Syrny, drugie zaś od [imienia] pasterza, który go ocalił [zwanego Bybassos]»”. Stefan z Bizancjum (*Ethnika* 403 7–12) wspomina również przodków Hippokratesa – Nebrosa, Gnosidikosa, Hippokratesa i wreszcie ojca najślawniejszego lekarza z Kos, Herakleidas²⁵.

Najdokładniejsze jednak informacje na temat rodziny koskich Asklepiadów znajdują się u Tzetesa (wersy 947–956), który wymienia kolejnych potomków Podaleiriosa, w tym sławnego Nebrosa, aż do Herakleidas. To właśnie ze związku owego Herakleidas oraz Fajnarete²⁶ narodził się sławny na całą Grecję lekarz Hippokrates²⁷. Imiona obojga rodziców wspomniane są nie tylko w dwóch greckich biografiiach – *VHSS* oraz u Tzetesa, ale także i w *Vie de Bruxelles*, natomiast hasło w *Księdze Suda* pomija tę informację, większą wagę przywiązując podkreśleniu wielkości samego Hippokratesa, który, mimo że nosi to imię jako drugi z rodu, to jednak ze względu na swoje zasługi i umiejętności powinien być uznany pierwszym, jako że jest „gwiazdą i światłem pożytecznej dla życia sztuki lekarskiej”²⁸. *Suda* jako sławnych przodków Hippokratesa wymienia Chrysosa oraz Nebrosa, którym wiele miejsca poświęca się w *Mowie poselskiej*, którą wygłosił przed Ateńczykami syn Hippokratesa, Thessalos. Przypomina on w swoim przemówieniu zasługi ojca oraz jego przodków dla całej Hellady, szczególnie podkreślając udział Nebrosa oraz jego najmłodszego syna Chrysosa w wojnie, jaką Amfiktionia Delficka toczyła z miastem Krisa, po tym jak te dopuściły się świętokradztwa na terenie świątyni. Kiedy bowiem wśród wojsk Amfiktionii zaczęła się szerzyć zaraza, wyrocznia poradziła im udać się na Kos i sprowadzić syna

²⁵ Jouanna zaznacza, że imię ojca Hippokratesa może dodatkowo wskazywać na pochodzenie rodu od Heraklesa, bowiem oznacza ono właśnie jego potomka (*op. cit.*, s. 17).

²⁶ List 2 w przeciwieństwie do biografii podaje, że matką Hippokratesa była córka Fajnarete, Praksitheia wywodząca się z rodu Heraklesa (W.D. Smith, *op. cit.*, s. 48–49).

²⁷ Warto wspomnieć, że również matka Sokratesa nosiła imię Fajnarete (Platon, *Teajtet* 149 a 2, Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, Warszawa 2004) – trzeba się więc zastanowić, czy owa zbieżność była przypadkowa, czy też stanowiła zamierzony zabieg biografistów zajmujących się osobą Hippokratesa, a mających nawet w starożytności niewiele informacji na jego temat. Dodatkowo matka Sokratesa z zawodu była akuszerką, stąd też i mogła się w pełni „nadawać” na matkę wielkiego lekarza, którego cała rodzina zajmowała się przeciwieństwem sztuką leczenia.

²⁸ *Suda*, litera iota, 564.

jelenia oraz złoto. Kiedy więc dotarli na wyspę i przedstawili słowa wyroczni jej mieszkańcom, Asklepiada Nebros, czyli Jelonek właśnie, jako jedyny zrozumiał właściwie jej znaczenie i wraz ze swoim najmłodszym synem Chrysosem udał się wraz z posłańcami. Obaj niezwykle przysłużyli się dla zwycięstwa Amfiktionii – zarówno na polu walki, jak i sztuką leczniczą, za co zostali uhonorowani przez Hellenów. Chrysosa, który zginął w walce, pochowano na hipodromie i obdarzono kultem, wszyscy zaś Asklepiadzi zyskali uprzywilejowaną pozycję w Delfach, mieli bowiem pierwszeństwo w zasięgnięciu rad wyroczni²⁹.

ŻONA I POTOMSTWO

Na temat żony Hippokratesa zachowało się niewiele informacji. Jako jedyny jej imię podaje autor *Yppocratis genus, vita, dogma*, według którego miała się ona nazywać Ablawia. Pewne jest też, że pochodziła, podobnie jak i jej mąż, z wyspy Kos i wywodziła się ze świetnego rodu. Wśród jej przodków miał się bowiem znajdować Kadmos, który w czasie pierwszej wojny perskiej sprawował władzę na wyspie. Kiedy władca Persji³⁰ zażądał ziemi i wody jako symboli poddaństwa, mieszkańcy Kos odmówili, czego skutkiem był perski atak i liczne zniszczenia³¹. Obywatele uchronili się jednak od poddaństwa, co zaznacza syn Hipokratesa, Thessalos w *Mowie poselskiej*, podkreślając jednocześnie, że Kos jako jedna z niewielu greckich polis nie poddała się Persom i mimo niebezpieczeństwa walczyła z najeżdżącą. Kadmos, gdy zagrożenie ze strony wrogów zostało już zażegnane, udał się na Sycylię do Gelona, aby zapobiec jego ewentualnemu przymierzu z barbarzyńcami, co miało tym samym uchronić Grecję przed niebezpieczeństwem ataku z jego strony³².

W satyrycznym ujęciu jest natomiast żona lekarza z Kos przedstawiona w pseudoepigrafach, a mianowicie w *Liście 13*. Hippokrates prosi w nim swojego przyjaciela Dionizjusza, aby w czasie pobytu medyka w Abderze zaopiekował się jego domem oraz całym miastem, szczególnie zaś, co podkreśla, żoną. Pamięta, co prawda, o jej arystokratycznym pochodzeniu i dobrym wychowaniu, z drugiej strony jednak obawia się, że jako kobieta może ulec własnej naturze i przekonaniu, że *nieobecność męża oznacza innych mężczyzn*³³. Dalej daje wyraz swojemu niezbyt pochlebnemu przekonaniu na temat płci pięknej, której według niego nie można pozostawić bez opieki ze względu na jej niepohamowaną rozwiążłość³⁴.

²⁹ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 112–115. J. Jouanna, *op. cit.*, s. 13–14.

³⁰ Kserkses – perski władca wywodzący się z dynastii Achemenidów, żyjący na przełomie VI i V w.

³¹ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 116–117.

³² O patriotyzmie i prawości Kadmosa pisał również Herodot (*Dzieje*, ks. VII, 163–164).

³³ K. Bartol, *op. cit.*, s. 57.

³⁴ Jak podkreśla K. Bartol jest to typowy pogląd w Grecji okresu klasycznego, gdzie powszechne było przekonanie o wyższości mężczyzn nad kobietami (s. 105).

Jak przekazują zachowane biografie oraz pseudoepigrafa, Hippokrates miał dwóch synów – Thessalosa i Drakona, którzy podobnie jak i on odebrali medyczne wykształcenie i z zawodu byli lekarzami. Z pseudoepigrafów, a dokładniej z *Mowy poselskiej*, wiemy, że Thessalos udał się jako przedstawiciel Asklepiadów i mieszkańców Kos z poselstwem do Aten³⁵. Thessalos jest również adresatem *Listu 22*, który miał doń napisać Hippokrates, przykazując mu pilną naukę geometrii i rachunków, które mogą być jego zdaniem niezwykle użyteczne przy zdobywaniu wiedzy medycznej³⁶.

Ze związku z Ablawią Hippokrates miał również córkę, jednak jej imię pozostaje nieznane – wiadomo jedynie, że była żoną jednego z jego uczniów, Polybosa³⁷. Ów przejął po Hippokratesie rolę mentora sztuki leczniczej, po tym jak Hippokrates opuścił Kos i wyruszył w podróż po Helladzie³⁸. Polybos, w przeciwieństwie do Hippokratesa oraz Thessalosa i Drakona, pozostał bowiem wraz z żoną na wyspie, o czym wspomina Galen w *In Hippocratis de natura hominis librum commentarii III* (15 12 3–4). Polybosowi przypisuje się autorstwo znajdującego się w *Corpus Hippocraticum* traktatu *O naturze człowieka*³⁹.

Zarówno Thessalos, jak i Drakon kontynuowali tradycję rodzinną i kształcili synów w wiedzy medycznej, przekazując im własne umiejętności i doświadczenie. Obaj nazwali też swoich potomków imieniem ich sławnego dziadka, Hippokratesa⁴⁰. *Suda* wspomina siedmiu, wraz ze słynnym Hippokratesem z Kos⁴¹, Hippokratesów. Pierwszym miał być mianowicie jego dziadek, a ojciec Herakleidas⁴². Kolejnymi wspomniani już synowie Thessalosa i Drakona, następnie dwoje dzieci Thymbraiosa⁴³ i wreszcie ostatni – potomek Praksianaksa⁴⁴.

WYKSZTAŁCENIE

Informacje dotyczące Hippokratesowego wykształcenia można znaleźć w trzech greckich życiorysach lekarza – w *VHSS*, w haśle u *Suda* oraz u Tzetzesza w *Chiliades*. Łacińska biografia pomija kwestię edukacji, jaką odebrał Hippokrates, poświęca w zamian dużo miejsca jego pismom oraz uczniom.

Hippokrates wywodził się z rodziny, która od pokoleń zajmowała się sztuką leczenia. Z tego względu już w chwili urodzenia przeznaczony mu był zawód lekarza. Wiedzę w rodzie Asklepiadów przekazywano zgodnie z tradycją z ojca na

³⁵ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 111–125.

³⁶ *Ibidem*, s. 100–101.

³⁷ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 20.

³⁸ *Ibidem*, s. 27, s. 52–53.

³⁹ *Ibidem*, s. 57.

⁴⁰ *Suda*, 566 1–2, 567 1–3.

⁴¹ *Ibidem*, 564 1–31.

⁴² *Ibidem*, 565 1–3.

⁴³ *Ibidem*, 568 1–3.

⁴⁴ *Ibidem*, 569 1–3.

syna, a pierwsze doświadczenia zdobywało się na drodze obserwacji bardziej doświadczonych medyków, poprzez czytanie pism oraz uczestnictwo w wykładach⁴⁵.

Pierwszym nauczycielem Hippokratesa był jego własny ojciec, Herakleidas. Wprowadził syna w prawa sztuki medycznej i przekazał mu całą swoją wiedzę, którą zdobył podczas długoletniej praktyki lekarskiej. Hippokrates pobierał zapewne nauki również i od innych członków rodziny, jak choćby pierwszego z rodu Asklepiadów Hippokratesa, czyli swojego dziadka⁴⁶. Wiedzę medyczną zdobywał jednak nie tylko na łonie rodziny.

Kolejnym jego nauczycielem był bowiem Herodikos z Selymbrii, lekarz żyjący w latach 500–425 p.n.e., znany zwolennik wykorzystania w terapii diety oraz gimnastyki⁴⁷. Stosowane przez niego metody leczenia krytykował Platon – jego dezaprobatę budziły przede wszystkim zalecenia Herodikosa. Lekarz zmuszał bowiem swoich pacjentów do ruchu oraz stosownego dla ich stanu sposobu odżywiania się, czym często przedłużał ich życie, obniżając jednak zupełnie jego komfort i sprowadzając je do wiecznej walki ze śmiercią. Często bowiem zdarzało się, że ci cierpieli z powodu chorób nieuleczalnych, stąd ich nieustannie przedłużane życie wywoływało jedynie dłuższe cierpienie, nie dawało natomiast żadnej nadziei na odzyskanie zdrowia i normalną egzystencję⁴⁸. Herodikos był zaś dla siebie samego jednocześnie chorym i lekarzem – stąd też i powiedzenie Platona, że jego własna mądrość nie dawała mu umrzeć⁴⁹. Filozof negatywnie odnosił się do tak dalece idącego zastosowania w medycynie diety i gimnastyki, za jakim opowiadał się Herodikos, oraz do praktycznie całkowitego podporządkowanie się pacjenta lekarzowi, które często wiązało się z nieustanną troską i dbałością o zdrowie w celu uniknięcia jakiegokolwiek dolegliwości. Biorąc jednak pod uwagę, jak dużą rolę odgrywał odpowiedni tryb życia oraz sposób żywienia w medycynie hippokratejskiej, Herodikos bez wątpienia mógł być nauczycielem Hippokratesa, mimo że w niektórych kwestiach mogli się ze sobą nie zgadzać – w *Odwiedzinach* (6.3.18) znajduje się bowiem zapis, który bez wątpienia jest krytyką metod leczniczych stosowanych przez Herodikosa: „Herodikos tych, którzy mają gorączkę, zabijał biegami, licznymi zapasami oraz gorącymi okładami”.

Jako że Hippokrates wywodził się ze świetnego rodu, stąd też i otrzymał pełne wykształcenie. Retoryki uczył go mianowicie Gorgiasz z Leontinoi, filozofii natomiast Demokryt z Abdery, o czym wspominają wszystkie trzy greckie biografie. Wpływy sztuki retorycznej widoczne były w pismach *Corpus Hippocraticum*, między innymi w *O sztuce* oraz w *O oddychaniu*, natomiast wzajemne związki, jakie łączą medycynę i filozofię, podkreślał zarówno filozof Arystoteles, jak i lekarz Galen.

⁴⁵ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 18.

⁴⁶ Wspomina o tym *List 2*, 26–27 (W.D. Smith, *Pseudepigraphic...*, s. 48–49).

⁴⁷ V. Nutton, *Ancient Medicine*, London – New York 2004, s. 64.

⁴⁸ Platon, *Państwo* 406 A–D.

⁴⁹ *Ibidem*, 406 B.

Zarówno biografie, jak i pseudoepigrafa dostarczają różnych wersji spotkania Hippokratesa z Demokrytem. Wedle *Suda* i *Chiliades* Tzetzesa filozof był jedynie nauczycielem lekarza. Dodatkowo *Suda* podkreśla dużą różnicę wieku między nimi – otóż Demokryt w chwili spotkania z Hippokratesem miał już być starcem⁵⁰. *VHSS* oraz pseudoepigrafa (*Listy 10–23*) przytaczają natomiast anegdotę, która, jak początkowo mogłoby się wydawać, wskazywałaby inny rodzaj relacji między lekarzem a filozofem – otóż w *VHSS* Demokryt nie jest już mentorem Hippokratesa – sytuacja zmienia się bowiem diametralnie – to właśnie Hippokrates zostaje wezwany przez Abderytów na pomoc szalonemu, ich zdaniem, Demokrytowi. Role zostają więc odwrócone. O wiele bardziej rozbudowana niż w *VHSS* jest opowieść zawarta w pseudoepigrafach – Hippokrates od początku cyklu ma wątpliwości co do stanu umysłowego zarzucanego filozofowi i powątpiewa w słowa jego współobywateli (*Listy 10–16*). W kulminacyjnym momencie okazuje się, że Demokryt jest nie tylko zupełnie zdrowy, ale wedle Hippokratesa posiada niezwykle głęboką wiedzę na temat ludzkiej natury (*List 17*). Cykl kończy się wymianą korespondencji między filozofem a lekarzem, którzy wysyłają sobie wzajemnie własne prace (*Listy 18–21* oraz *List 23*), wymieniając się poglądami oraz wiedzą.

Hippokrates, jak wskazuje Strabon⁵¹ oraz Pliniusz⁵², mógł też w jeszcze inny, mniej już chwalebny sposób zdobyć wiedzę medyczną. Wzmianki u tych autorów przekazują mianowicie, jakoby lekarz skopiował zapiski świątynne, a następnie spalił asklepiejon⁵³. Inskrypcje mogły mieć faktycznie dużą wartość, bowiem stanowiły swego rodzaju kartę chorobową pacjentów zatrzymujących się w asklepiejonie wraz z pełną diagnozą oraz zastosowaną terapią. Dodatkowo tablice wotywnie ofiarowywane były w świątyni przez osoby, które zostały wyleczone, stąd też i wiadome, że wykorzystane przez kapłanów–lekarzy metody leczenia musiały okazać się skuteczne. Jak dalej przekazuje Pliniusz, Hippokrates wprowadził medycynę na zupełnie nową drogę – stała się ona bowiem dzięki niemu nauką, w której ważną rolę odgrywały obserwacja chorego i umiejętność trafnego postawienia diagnozy, odbierając tym samym wielką rolę bogom jako zsyłającym na ludzi choroby, co miało stanowić swego rodzaju karę.

VHSS oraz biografia Hippokratesa w *Chiliades* Tzetzesa również wspominają o pożarze spowodowanym przez lekarza. W *VHSS* Hippokrates miał podpalić archiwum szkoły medycznej w Knidos – jednak autor tego życiorysu nie wspomina

⁵⁰ Z drugiej strony przyjmuje się, że lekarz i filozof byli w tym samym wieku, obaj mieli się mianowicie urodzić około 460 r. p.n.e.

⁵¹ Strabon, *Geografia* 14.2.19.

⁵² Pliniusz Starszy, *Historia naturalna* 29.1.2.

⁵³ Jednak, jak zaznacza Jouanna, jest to mało prawdopodobne, bowiem w mieście Astypalea, które Hippokrates zamieszkiwał, znajdującym się na zachodzie wyspy Kos, nie odkryto żadnych śladów inskrypcji tudzież samego asklepiejon – najwcześniejsze znaleziska przypadają na okres IV w. p.n.e., natomiast znajdujący się na wschodzie asklepiejon oraz inskrypcje wotywnie powstały w epoce hellenistycznej (*op. cit.*, s. 19).

powodów, dla których ów miałby to uczynić – czy spalił zapiski po tym, jak je skopiował, czy też postąpił w ten sposób, bowiem uważał je za fałszywe i szkodliwe dla medycyny jako racjonalnej nauki. Szkoły na Kos i w Knidos rywalizowały ze sobą, może więc autor *VHSS*, opierając się na dziele Andreeasa, chciał w ten sposób wskazać i podkreślić współzawodnictwo między tymi ośrodkami. U Tzetesa natomiast Hippokrates miał podpalić archiwum medyczne rodzinnej wyspy Kos, niestety autor *Chiliades* nie podaje powodów, dla których dopuścił się on tego czynu. Może postąpił w ten sposób, ponieważ chciał posiadać całą wiedzę z dziedziny leczenia i terapii dla siebie samego (jednak jego wizerunek zaprezentowany przez Tzetesa przeczy takowej małostkowości lekarza i jego niechęci do dzielenia się wiedzą), stąd bardziej jednak prawdopodobne, że uczynił w ten sposób, gdyż uznał przechowywane w bibliotece księgi i zawarte w nich informacje za fałszywe, stąd też je zniszczył i spisał całą wiedzę medyczną od nowa wedle własnych przekonań.

Jawnym świadectwem plagiatu, jakiego miałby się dopuścić Hippokrates, jest natomiast relacja zawarta w łacińskiej biografii lekarza *Yppocratis genus, vita, dogma*. Otóż anonimowy autor życiorysu przekazuje, jakoby Hippokrates miał otrzymać w Memfis od niejakiego Polibiusza, syna Apoloniusza siedem ksiąg medycznych, które następnie przewiózł z sobą na Kos i tam stworzył na ich podstawie swój własny zbiór traktatów.

AKME

VHSS, opierając się na Ischomachosie⁵⁴, podaje, że Hippokrates urodził się w pierwszym roku osiemdziesiątej olimpiady, czyli w 460 roku p.n.e. Dalej zaś, wzorując się na zapiskach badacza przyświątynnego archiwum – Soranosa z Kos, że narodziny wielkiego lekarza miały miejsce dwudziestego siódmego dnia do-ryckiego miesiąca Agrianiosa w czasie panowania eponima Abriadesa. Dojrzałość Hippokratesa wedle autora *VHSS* miała więc przypadać na okres wojny peloponeskiej (431–404 p.n.e.), o czym wspomina również Thessalos w *Mowie poselskiej* skierowanej do Ateńczyków, przypominając o oddanych im przez siebie w trakcie wyprawy sycylijskiej (415–413 p.n.e.) usługach. Thessalos bowiem, którego Hippokrates wyposażył stosownie na swój własny koszt, wyruszył wraz z wojskiem greckim jako lekarz, gdzie miał dbać o zdrowie żołnierzy w trakcie ekspedycji wojennej⁵⁵. Jako że jego zadaniem była ochrona Greków przed ewentualną zarazą oraz pomoc rannym, musiał już być wobec tego doświadczonego lekarzem, który zdolny jest podjąć tak dużej odpowiedzialności. Stąd też i sam Hippokrates musiał być wówczas dojrzałym człowiekiem – można więc przypuszczać, że

⁵⁴ Ischomachos z Bitynii znany był przede wszystkim ze swojego dzieła *O szkole Hippokratesa*. Uczony żył w latach 70 p.n.e. – 60 n.e., głównym obiektem jego zainteresowań była medycyna (G.L. Irby-Massie w: *The Encyclopedia...*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, s. 446).

⁵⁵ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 120–121.

w okresie tym przebywał już na terenie Tesalii, nie zaś na wyspie Kos. Zapewne właśnie w trakcie podróży do tej części Grecji zarówno Hippokrates, jak i jego synowie wprawiali się w sztuce leczenia oraz skutecznej diagnostyce. Jouanna zakłada, opierając się na *Mowie poselskiej*, że Hippokrates wraz z synami mógł dotrzeć do Tesalii w czasie, gdy wybuchła tam zaraza, czyli w latach 419–416 p.n.e.⁵⁶

POWODY OPUSZCZENIA OJCZYZNY

Powody, dla których Hippokrates opuścił Kos, ukazane są w dwóch jego greckich biografjach – w *VHSS* oraz u Jana Tzetesa w *Chiliades*. Dodatkowo autor *VHSS* przedstawia źródła, na których się opierał zbierając informacje na temat tego wątku z życia lekarza. Korzystał mianowicie z dzieła Andreasa⁵⁷ zatytułowanego *O genealogii lekarskiej* oraz z wiadomości zebranych w archiwum przez Soranosa z Kos. *VHSS* podaje wiele przyczyn, dla których Hippokrates mógł się zdecydować na opuszczenie rodzinnej wyspy, natomiast Tzetes skupia się już tylko na jednej z nich, mianowicie na spaleniu przez lekarza biblioteki na Kos⁵⁸, czego skutkiem musiała być ucieczka medyka i szukanie schronienia w Macedonii⁵⁹. Ów fakt z życia Hippokratesa przytacza również Pliniusz Starszy, powołując się przy tym na Warrona, aczkolwiek nie wspomina zupełnie, że mogło to być powodem wyjazdu lekarza z Kos.

Hippokrates miał opuścić ojczyznę po śmierci rodziców i zdobyciu stosownej wiedzy i umiejętności, które w rodzie Asklepiadów przekazywane były w obrębie rodziny – ojciec jako pierwszy uczył syna lekarskiego fachu, stąd też po latach nauki musiał następować moment, gdy młody adept medycyny dorównywał wiedzą rodzicowi, stąd też jedyną i naturalną metodą kontynuowania nauki stawało się dla niego dalsze kształcenie u innego nauczyciela oraz zdobywanie doświadczenia poprzez praktykę lekarską. Hippokrates, po zaznajomieniu się z poglądami medycznymi Herodikosa, zdecydował się więc opuścić rodzinną wyspę i zgłębiać tajniki sztuki leczenia na rozległych terenach świata greckiego, co miało mu zapewnić większą wszechstronność i obycie z różnymi przypadkami chorobowymi. Zapewne to właśnie zebrane w trakcie licznych podróży doświadczenia zaowocowały poglądem na wpływ charakterystycznego dla danego terytorium klimatu oraz występujących tam wód i wiatrów na stan zdrowia zamieszkujących go ludzi, czemu dał wyraz w traktacie *O powietrzu, wodach i okolicach*. Natomiast swego rodzaju dziennikiem z tej podróży mogą być *Odwiedziny*, czyli spisane w siedmiu

⁵⁶ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 28.

⁵⁷ Andreas z Karystos był uczniem Herofilosa z Chalkedonu, działającego w szkole medycznej przy Muzejonie w Aleksandrii i nadwornym lekarzem króla Ptolemeusza IV Filopatora (Nutton, *op. cit.*, s. 141) – zginął w przeddzień bitwy pod Rafią (217 r. p.n.e.) między Ptolemeuszem a Antiochem III, zamordowany w królewskim namiocie przez Teodota (Polibiusz, *Dzieje* ks. V, 81).

⁵⁸ Według Andreasa pożar wywołany przez Hippokratesa miał mieć miejsce w archiwum szkoły medycznej w Knidos, czego skutkiem była właśnie konieczność ucieczki lekarza.

⁵⁹ Tzetes, *Chiliades* 963–966.

księgach historii chorób mieszkańców różnych miast, które lekarz miał odwiedzić, między innymi na terenie Tesalii i Tracji, na wyspie Tazos oraz w wielu innych miejscach. W Tesalii musiał zapewne osiąść przed wybuchem zarazy u Ilirów i Pajonów, bowiem władcy tych ludów właśnie tu przysłali swoich posłów, prosząc lekarza o pomoc w walce z epidemią⁶⁰, która wybuchła w latach 419–416 p.n.e.⁶¹ Hippokrates musiał się już w tym czasie cieszyć dużą renomą, ponieważ barbarzyńcy oferowali mu za przybycie srebro i złoto, wierząc w jego doświadczenie i umiejętności. Soranos z Kos, na którego powołuje się VHSS, wyjaśnił, dlaczego mianowicie lekarz zdecydował się zamieszkać akurat w Tesalii – otóż miał go pewnej nocy nawiedzić sen, który wskazał mu, że to właśnie tam powinien się ostatecznie udać.

HIPPOKRATES I PERDIKKAS

Relacje między Hippokratesem a Perdikkasem⁶² podkreślają w mniejszym lub większym stopniu zarówno greckie biografie lekarza, jak i pseudoepigrafa⁶³. *Księga Suda* wzmiankuje jedynie, że Hippokrates po opuszczeniu Kos przebywał przez jakiś czas w Macedonii jako osoba zaprzyjaźniona z władcą⁶⁴. Podobna relacja znajduje się w *Chiliades* Tzetesa, który dodatkowo zaznacza, że Hippokrates oraz Perdikkas byli w tym samym wieku⁶⁵. O więzach przyjaźni łączących lekarza z królem Macedończyków wspominają również pseudoepigrafa – Thessalos w *Mowie poselskiej* zaznacza, że po tym jak Hippokrates odprawił posłów barbarzyńskich władców Ilirii i Pajonii, którzy bezskutecznie próbowali go przekonać, aby przybył do ich kraju w celu zwalczania szerzącej się tam zarazy, wykorzystał zdobyte od nich informacje, aby uchronić Grecję i zaprzyjaźnioną Macedonię przed skutkami, jakie mogłaby nieść za sobą epidemia, gdyby faktycznie dotarła do Hellady. Lekarz opracował skuteczną terapię przeciwko zarazie i rozesłał pouczonych przez się uczniów do greckich miast – do Macedonii posłał zaś własnego syna, Thessalosa, jako że Hippokratesa oraz Perdikkasa łączyły nie tylko więzy przyjaźni, ale też i wspólny przodek Herakles – król był bowiem, jak i Asklepiadzi z Kos, Heraklidą⁶⁶.

Szczegółowo pobyt Hippokratesa w Macedonii przedstawia tylko jedna biografia – VHSS. Lekarz zostaje wezwany przez władcę, który podejrzewa, że cierpi z powodu suchot. Perdikkas, powodowany pogłoskami o dużych zdolnościach

⁶⁰ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 118–119.

⁶¹ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 28.

⁶² Perdikkas II Macedoński, syn Aleksandra I. Panował w drugiej połowie V w. p.n.e. (J. Jouanna, *op. cit.*, s. 31).

⁶³ Łacińska biografia *Yppocratis genus, vita, dogma* zupełnie pomija ów wątek z życia Hippokratesa.

⁶⁴ *Suda*, 564, 9.

⁶⁵ Tzetzes, *Chiliades* 965.

⁶⁶ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 118–119.

terapeutycznych Hippokratesa, zaprasza go na swój koszt wraz z Euryfontem⁶⁷. Kiedy Hippokrates pojawia się na dworze, obserwuje zachowanie króla i zauważa, że ten zmienia się całkowicie w obecności Fili, kochanki swojego zmarłego ojca, Aleksandra⁶⁸. Powiadamia więc kobietę o całej sytuacji i tym samym rozwiązuje problem, Perdikkas zaś wraca do zdrowia⁶⁹.

Historia choroby miłosnej Perdikkasa nie pojawia się w żadnej innej biografii Hippokratesa ani w pseudoepigrafach, natomiast anegdota umieszczona w *VHSS* stanowi zapewne mocno skróconą i skondensowaną wersję opowiadania, które znajdować się mogło w życiorysie, na którym opierał się autor *VHSS*, o czym może świadczyć kilka elementów, co podkreśla również Pinault⁷⁰. Po pierwsze więc niejasna jest rola Euryfonta wezwanego przez Perdikkasa, a który w toku opowieści nie odgrywa już żadnej roli. Po drugie nie wiadomo, w jaki sposób Hippokrates doszedł do takiej właśnie, a nie innej diagnozy – pewne jest jedynie, że na drodze obserwacji króla i jego zachowania się przy Fili, które miało się diametralnie zmieniać, gdy tylko ta pojawiała się w jego otoczeniu. Autor biografii nie podaje jednak żadnych szczegółów, nie precyzuje jakiego rodzaju zmiany miałyby wywoływać obecność kobiety. Kolejny problem stanowi kwestia obranej „terapii” – nie znajdziemy w tekście wyjaśnienia, w jaki sposób lekarz „uzdrowił” Perdikkasa, wiemy jedynie, że odkrywszy prawdę zawiadomił kobietę o powodach „choroby” władcy. Możemy więc jedynie snuć domysły, że Fila związała się z królem i tym samym wyzwoliła go od cierpień, jakie powoduje skrywane, a tym samym i nieodwzajemnione, uczucie.

Największe jednak wątpliwości budzi podobieństwo opowiadania o Hippokratesie i Perdikkasie do niemalże identycznej, jednak bogatszej w szczegóły, historii lekarza Erasistratosa z Keos oraz nieszczęśliwie zakochanego we własnej macosze księcia Antiocha, syna Seleukosa, którą przedstawia Waleriusz Maksymus w *Factorum et dictorum memorabilium libri novem* (5.7.3.)⁷¹. Chłopiec wycieńczony skrywaną namiętnością jest niemalże bliski śmierci. Jednak Erasistratos, obserwując młodzieńca, dochodzi przyczyny jego stanu – otóż ten zupełnie odmienia się przy Stratonike, żonie króla. Czerwieni się, ma szybszy oddech, również jego puls jest mocniejszy – książę wyraźnie się więc ożywia. Kiedy jednak ta wychodzi,

⁶⁷ Lekarz z Knidos, żyjący w V w. p.n.e. (J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 71), który, jak podkreśla *VHSS*, był starszy od Hippokratesa.

⁶⁸ Aleksander I Macedoński panował do połowy V w. p.n.e. (J. Jouanna, *op. cit.*, s. 31).

⁶⁹ *VHSS*, 5,7.

⁷⁰ J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 71–72.

⁷¹ Pinault poświęca cały rozdział na rozważania ma temat związku między tymi opowiadaniem i funkcji historii o uleczeniu Perdikkasa w biografii Hippokratesa z Kos (*op. cit.*, s. 61–77). Szczegółowo przedstawia wątpliwości badaczy co do prawdziwości anegdoty oraz przytacza argumenty, które przemawiają za jej fikcyjnością, zaznacza, że motyw choroby miłosnej jest charakterystyczny dla literatury antyku i wspomina podobne do tejsze opowieści wątki, pojawiające się u różnych autorów. Snuje również rozważania, kiedy i w jaki sposób owa historia mogła zostać powiązana z osobą Hippokratesa.

wraca do poprzedniego stanu odrętwienia. Lekarz powiadamia o swoim odkryciu Seleukosa, ten zaś, kochając ponad wszystko jedyne go syna, postanawia oddać mu Stratonike i tym samym ratuje mu życie⁷².

Oba opowiadania różnią się między sobą tylko nieznacznie – macocha zostaje zastąpiona kochanką, ojciec żyjący – zmarłym. Zmiany te odbierają jednak zupełnie historii Hippokratesa i Perdikkasa jej dramatyzm. Z jakiej bowiem przyczyny król ukrywa uczucie do kochanki zmarłego ojca? I po co wobec tego wzywa pomocy Hippokratesa, skoro stara się nie dopuścić do dekonspiracji? Być może oryginalna wersja opowieści, na której opierał się autor *VHSS*, wyjaśniała owe wątpliwości. Biografia wspomina przecież, że król podejrzewał u siebie suchoty, może więc, podobnie jak bohaterowie powieści antycznych, z powodu braku doświadczenia w sprawach miłości nie rozpoznał u siebie objawów stanu zakochania. Motyw choroby miłosnej był bowiem powszechny w literaturze od I w. n.e.⁷³ i charakterystyczny między innymi właśnie dla twórczości romansowej – pojawia się mianowicie u Longosa (II w. n.e.), Achilleusa Tatiosa (II/III w. n.e.), Ksenofonta z Efezu (II/III w. n.e.) oraz Heliodora (III w. n.e.), co może dodatkowo wpływać na traktowanie owego wątku w biografii Hippokratesa jako fikcyjnego, dodanego do relacji na temat życia lekarza nieco później⁷⁴. Za fikcyjnością opowieści przemawia też, co podkreśla Pinault, traktowanie cierpień miłosnych oraz ich objawów jako testu dla lekarza i jego zdolności rozpoznania i odpowiedniego zdiagnozowania choroby – stąd też być może wątek ów pojawia się w życiorysach cenionych medyków – Erasistratosa, Hippokratesa oraz Galena, który sam wspomina, jak po objawach rozpoznał u pewnej kobiety zakochanie w tancerzu Pyladesie⁷⁵.

Celem opowieści o Hippokratesie i Perdikkasie jest przede wszystkim ukazanie szacunku i sławy, jakimi cieszył się lekarz w owym czasie – władca Macedonii gotowy był przecież ponieść wszelkie koszty podróży Hippokratesa, byleby sprowadzić go na swój dwór. Król był bowiem przekonany, zresztą słusznie, że zdolności terapeutyczne i doświadczenie medyka z Kos będą w stanie zaradzić jego cierpieniom, jakiegokolwiek by one nie były. Życiorys pokazuje więc rosnącą sławę Hippokratesa jako lekarza – stąd i wezwanie go przez Abderytów oraz poselstwa od barbarzyńskich Ilirów i Pajonów, a także od perskiego króla Artakserksesa.

MOJE IMIĘ ZASZŁO DALEJ NIŻ JA SAM⁷⁶

Renoma, jaką cieszył się Hippokrates, sięgała daleko poza obszar świata greckiego – stąd i poselstwa od barbarzyńskich ludów przekonanych, że to właśnie

⁷² *Ibidem*, s. 63.

⁷³ *Ibidem*, s. 77.

⁷⁴ Według Pinault musiało to nastąpić między I a II w. n.e. (*op. cit.*, s. 76).

⁷⁵ Nutton, *CMG*, V, 8,1, s. 103.

⁷⁶ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 108–109.

lekarz z Kos, nikt inny, jest w stanie zaradzić szerzącej się na ich terenach zarazie. Zarówno więc Ilirowie i Pajonowie⁷⁷, jak i Persowie⁷⁸ próbowali zaskarbić sobie przychyłność Hippokratesa, oferując wspaniałe skarby i zaszczyty – wszystko byleby sprowadzić go do siebie. Ten jednak okazał się nieprzekupny i nieprzejednany – jego patriotyzm nie pozwalał mu bowiem wspierać wroga Hellady, szczególnie zaś tak niebezpiecznego jak Persja. Kiedy natomiast o pomoc w leczeniu poprosili go Abderyci, ów, gdy tylko usłyszał, że sprawa dotyczy Demokryta, nie wahał się i prędko się doń wyprawił⁷⁹.

Informacje o pladze na północnych granicach greckich terytoriów u Iliarów i Pajonów zawarte w *VHSS* są potraktowane niezwykle skrótowo – królowie tych ziem wysyłają posłów do Hippokratesa, który wypytuje ich o występujące u nich wiatry, zapewne o ich rodzaj, siłę i kierunek. Gdy lekarz zdobywa wszelkie niezbędne dla opracowania stosownej terapii informacje, odsyła ich z niczym. Sam zostaje bowiem w Tesalii, gdzie przygotowuje siebie i uczniów do walki z ewentualną zarazą zarówno w swoim mieście, jak i w innych greckich polis⁸⁰.

W *Mowie poselskiej* Thessalos przedstawia więcej szczegółów dotyczących tej historii. Dowiadujemy się mianowicie, że posłowie nie przywożą ze sobą żadnych darów dla Hippokratesa, by tym sposobem przekonać go do wyjazdu, lecz obiecują wszelkiego rodzaju skarby, jeśli tylko przybędzie on ich ziemiom na ratunek. Lekarz pyta przybyszów o warunki klimatyczne na terenach objętych zarazą – próbuje zasięgnąć informacji odnośnie wiatrów, temperatury, ewentualnych upałów oraz mgieł. Zebrawszy to wszystko, odsyła posłów, twierdząc, że nie jest w stanie się z nimi udać, faktycznie zaś przygotowuje Grecję na nadejście epidemii – przedstawia w Tesalii oraz w innych miastach helleńskich środki prewencyjne oraz metody leczenia potencjalnej zarazy. Rozsyła swoich synów oraz uczniów po całej Helladzie, sam zaś początkowo działa w Tesalii, a uporawszy się tu z problemem, wyrusza dalej. Thessalosa posyła Hippokrates do Macedonii, Drakona zaś nad Hellespont, a także Polybosa, swojego zięcia oraz pozostałych uczniów w różne strony Grecji. Otrzymane przez lekarzy instrukcje często różniły się między sobą w zależności od terenu, na który się udawali, bowiem każde środowisko i występujące w danej krainie warunki klimatyczne mogły wywoływać innego rodzaju skutki powodowane przez plagę. Sam Hippokrates wyruszył przez Delfy i Beocję do Aten, odnosząc po drodze liczne sukcesy dzięki opracowanej przez siebie terapii, czym zaskarbił sobie wśród mieszkańców wyzwolonych od epidemii miast poważanie i wdzięczność⁸¹.

⁷⁷ Anegdota dotycząca zarazy szerzącej się wśród barbarzyńskich Iliarów i Pajonów opisana jest w *VHSS* oraz *Mowie poselskiej*.

⁷⁸ Relacje między Hippokratesem i Artakserksesem wspomniane są w mniejszym lub większym stopniu we wszystkich czterech biografii lekarza oraz w pseudoepigrafach.

⁷⁹ Historia o spotkaniu lekarza z filozofem pojawia się krótko wzmiankowana w *VHSS* oraz jako rozbudowana opowieść w *Listach 10–23*.

⁸⁰ *VHSS*, 7, 1–5.

⁸¹ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 118–119.

Ukazana w *VHSS* i pseudoepigrafach zaraza często jest mylona z plagą, która pustoszyła ziemie ateńskie w czasie wojny peloponeskiej, a którą opisał Tukidydes (2.48). Należy jednak zwrócić uwagę, że zaraza, którą zwalczał Hippokrates, przybyła z północnych granic Hellady, podczas gdy „plaga ateńska” zaatakowała od południa – z Egiptu oraz Libii drogą przez Pireus. Dodatkowo różna jest również datacja owych zdarzeń – zaraza z południa przypada bowiem na lata 430–429 p.n.e., natomiast z północy – 419–416 p.n.e. (datacja według *Mowy poselskiej*)⁸².

Kolejna epidemia, którą miał zwalczyć Hippokrates, wspomniana jest przy okazji jego spotkania z Demokrytem, do którego to lekarz zostaje wezwany przez współmieszkańców filozofa, Abderytów⁸³. Historia tego spotkania udowadnia, że Hippokrates potrafił bezbłędnie postawić diagnozę, którą zresztą zakładał od samego początku, gdy tylko Abderyci zasugerowali rzekome szaleństwo wielkiego filozofa⁸⁴. Jego wątpliwości odnośnie stanu Demokryta przewijają się przez cały cykl listów, aż do spotkania z „pacjentem”, w trakcie którego lekarz przekonuje się, że ów z całą pewnością jest w pełni władz umysłowych⁸⁵. Co więcej, Hippokrates ma ogromny szacunek dla wiedzy i mądrości, którą filozof zdobył w ciągu lat nauki, zauważa nawet, że mógłby go on wiele nauczyć. Listy od osiemnastego do dwudziestego pierwszego oraz *List 23* zawierają korespondencję między Hippokratesem a Demokrytem, za sprawą której wymieniają się oni wzajemnie swoimi pismami i poglądami na naturę wszechświata oraz ludzkiego ciała. Sama zaś epidemia, która wybuchła w okolicach Abdery, musiała mieć miejsce przed plagą, która pustoszyła terytoria Ilirów i Pajonów, bowiem posłowie abderycy szukali lekarza jeszcze na wyspie Kos, nie zaś jak barbarzyńcy już w Tesalii. Z drugiej jednak strony można przypuszczać, że niedługo po wyprawie do Abdery Hippokrates wyruszył w swoją podróż do Tesalii, stąd i plaga u Ilirów i Pajonów mogła być tą samą, która pustoszyła bliskie sobie przecież terytoria od lat. Tłumaczyłoby to powód, dla którego barbarzyńscy władcy posłali właśnie po Hippokratesa – wiedzieli bowiem, że posiada on doświadczenie w walce z epidemią i zna metody, dzięki którym zdolny jest ją opanować. Wskazuje to także na wielki rozgłos towarzyszący imieniu medyka, który sprawia, że posiadana przez niego wiedza i zdolności są pożądaną w całym greckim i barbarzyńskim świecie.

Zarówno odrzucenie oferty barbarzyńskich władców Ilyrii i Pajonii, jak i wizyta w Abderze mają na celu ukazanie patriotyzmu Hippokratesa, który z jednej strony chętnie niesie pomoc Grekom, z drugiej zaś nie udziela jej za wynagrodzeniem – niezależnie od tego jak wysokie miałyby ono być – ludom wrogim Helladzie. Jak wskazuje *VHSS* lekarz bardzo też cenił sobie swoje pochodzenie – kiedy bowiem Ateńczycy chcieli zaatakować Kos, ów nie pozostał obojętny i zjednał sobie przychylność Tesalczyków na wypadek ewentualnego ataku. Słowa,

⁸² J. Jouanna, *op. cit.*, s. 32.

⁸³ *VHSS*, 6, 1–2.

⁸⁴ *List 10*.

⁸⁵ *List 17*.

które skierował do mieszkańców Tesalii, przedstawione są w *Mowie przy ołtarzu*. Hippokrates przypomina w przemówieniu swoją sławę, jaką zyskał za sprawą zdolności terapeutycznych, dzięki którym wyleczył wielu cierpiących w różnych miastach Tesalii. Lekarz powołuje się jednak na to wszystko nie z powodu pychy czy poczucia własnej wielkości, lecz z patriotycznej potrzeby przyjsia z pomocą ojczyźnie, o której los się obawia, jako że Ateńczycy, nie zważając zupełnie ani na pokrewieństwo, ani na wspólnych bogów, zagarniają majątki mieszkańców wyspy⁸⁶. *VHSS* przedstawia dalszy ciąg owych wydarzeń – dowiadujemy się mianowicie, że misja Hippokratesa kończy się powodzeniem, a Tesalczyki nie pozostawiają go bez pomocy.

Za okazywany nieustannie patriotyzm oraz na skutek wielkich zasług, jakie Hippokrates zawdzięczał swoim zdolnościom leczniczym osiągniętym latami praktyki i doświadczenia zawodowego, lekarz został uhonorowany nie tylko przez mieszkańców swej rodzinnej wyspy Kos, ale też i przez Tesalczyków, mieszkańców Argos oraz Ateńczyków, o czym wspomina *VHSS. Dekret Ateńczyków* wymienia przyczyny, dla których Hippokrates z Kos zyskał tak liczne honory – są tu mianowicie wyszczególnione liczne jego zasługi, czyli między innymi zwalczanie plagi, która trapiła mieszkańców Hellady, oraz chętnie dzielenie się wiedzą i doświadczeniem z gronem uczniów. Dalej wspomina się oczywiście odrzucenie oferty Artakserksesa, mającego lekarza wizją skarbów i honorów na królewskim dworze – Hippokrates przedkładał jednak Helladę ponad wszelkiego rodzaju bogactwa i złudną chwałę, co świadczy o jego niezwykłym przywiązaniu do ojczyzny. Ze względu na liczne zasługi, jak wspominają pseudoepigrafa⁸⁷ oraz *VHSS*, miał też zostać na koszt państwa wprowadzony w misteria eleuzyjskie, podobnie jak jego przodek od strony matki Herakles, który jako pierwszy dostał się do tego szczytu. Ze względu na wielki szacunek, którym darzony był przez Ateńczyków, został przez nich wpisany na listę obywateli, otrzymywał też darmowe wyżywienie w prytejanionie. Pseudoepigrafa wspominają także, że lekarz został uhonorowany złotym wieńcem w czasie Panatenajów⁸⁸. *Dekret Ateńczyków* nie wspomina natomiast o szczególnych względach, jakie miałyby uzyskać czy to w rodzinnym Kos, czy też wśród mieszkańców Tesalii, stąd można przypuszczać, że autor *VHSS* powołał się tutaj na inne źródła.

Jak zauważają Pinault⁸⁹, Jouanna⁹⁰ i Smith⁹¹, istnieje spore prawdopodobieństwo, że pseudoepigrafa powstały w kręgu lekarzy i admirałów Hippokratesa na wyspie Kos. Chcieli oni dzięki temu wypromować swój ród i podnieść jesz-

⁸⁶ W.D. Smith, *op. cit.*, s. 108–109.

⁸⁷ *Ibidem*, *List 2* (s. 50–51) oraz *Dekret Ateńczyków* (s. 106–107).

⁸⁸ W.D. Smith, *op. cit.* s. 106–107.

⁸⁹ J.R. Pinault, *op. cit.*, s. 39.

⁹⁰ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 20.

⁹¹ W.D. Smith, *The Hippocratic tradition*, Ithaca NY 1979, s. 221.

cze bardziej rangę wielkiego przodka, podkreślając jego patriotyzm, oddanie dla ojczyzny, umiejętności diagnostyczne i terapeutyczne, a także nieprzekupność i chęć służenia ojczyźnie. Stąd też i kolejna opowieść, która ma na celu wskazanie jego zalet – odrzucenie intratnej oferty Artakserksesa.

HIPPOKRATES I ARTAKSERKSES

Historię patriotycznej odmowy Hippokratesa na wezwanie perskiego króla przedstawiają zarówno pseudoepigrafa, jak i greckie biografie lekarza. Anegdota ma na celu ukazanie zalet Hippokratesa, powszechnej wiary w jego zdolności lecznicze, a co za tym idzie jego rosnącej tak w świecie greckim, jak i poza jego granicami sławy. Dzięki owej opowieści lekarz z Kos jawi się jako człowiek nieprzekupny, wierny swoim zasadom i przywiązany do ojczyzny. Najbogatsza w szczegóły jest historia ukazana w pseudoepigrafach, a więc przede wszystkim w *Listach 1–9* stanowiących cykl perski, ale też w *Liście 11* ze zbioru poświęconego spotkaniu z Demokrytem oraz w *Dekrecie Ateńczyków*. Spośród zaś greckich biografii dużo miejsca relacjom między Hippokratesem a Artakserksesem poświęca autor *VHSS* oraz *Suda*, natomiast w życiorysie u Jana Tzetzesa w *Chiliades*⁹² zaznacza się jedynie podobieństwo wiekowe między władcą Persji a greckim lekarzem.

Wiele elementów tekstu wskazuje, że tak autor *VHSS*, jak i *Suda* mogli korzystać z pseudoepigrafów. Relacja zamieszczona w *VHSS* bliska jest bowiem treściowo *Listowi 5*, natomiast autor hasła w *Księdze Suda* właściwie dosłownie cytuje *List 3*. Wskazuje to więc na możliwą znajomość fikcyjnych listów u obu autorów, którzy znali tak ich treść, jak i wymowę, jaką miały za sobą nieść. Podnosiły one rangę Hippokratesa pod każdym względem – i jako prawego i kierującego się zasadami człowieka, który nie podąża za zyskiem, ale kieruje się własnymi wewnętrznymi przekonaniami, i jako doświadczonego i pożądanego z powodu wiedzy lekarza, w którym wielu widzi swój jedyny ratunek, stąd gotowi są zapłacić każdą cenę, byleby pozyskać dla siebie jego wiedzę i umiejętności. Jednak Hippokrates udowodnił zarówno przy okazji odrzucenia oferty Ilirów i Pajonów, jak i poprzez odmowę skierowaną ku perskiemu władcy, że jego sztuka nie jest na sprzedaż, szczególnie zaś nie pozyska jej dla swojego dworu największy ówczesny wróg Hellady, Artakserkses.

List 1 stanowi wprowadzenie w akcję – przedstawia zdesperowanego i załamane sytuacją Artakserksesa, który zwraca się do Paitusa z prośbą o znalezienie osoby, która może zaradzić trudnemu położeniu, w jakim znaleźli się Persowie – otóż są oni nieustannie dziesiątkowani przez epidemię, która zostaje przyrównana przez władcę do dzikiej bestii⁹³. Sieje ona przerażenie wśród Persów, z czym Artakserkses przestaje już sobie radzić, szczególnie, że zasięgał wielu rad, wciąż jednak bez skutku⁹⁴. W odpowiedzi Paitus wskazuje władcy Hippokratesa,

⁹² Jan Tzetzes, *Chiliades* 967.

⁹³ W.D. Smith, *Hippocrates. Pseudepigraphic...*, *List 1*, 8 (s. 48–49).

⁹⁴ *Ibidem*, *List 1*, 10–11, (s. 48–49).

o którym stwierdza, że jako jedyny jest w stanie zwalczyć zarazę⁹⁵. Paitus podkreśla również pochodzenie lekarza z Kos – jego wielkich przodków, poczynając od Zeusa i Asklepiosa. Wymienia również imię matki Hippokratesa, którą nie jest, jak w życiorysach, Fajnarete, lecz jej córka, Praksithea⁹⁶, przypomina także jego nauczycieli – ojca Herakleidasa oraz dziadka Hippokratesa⁹⁷. Właśnie dzięki wiedzy, którą posiadał i którą potrafi wykorzystać, zdolny jest walczyć z wszelkimi chorobami, stąd też według Paitusa warto go pozyskać dla perskiego dworu, nie szcędząc żadnych kosztów⁹⁸. Słowa te przekonują Artakserksesa, który decyduje się listownie polecić Hystanesowi, zarządcy Hellespontu, aby przekonał Hippokratesa do służby na perskim dworze. Król poprzez swego podwładnego obiecuje wszelkie bogactwa, skarby i zaszczyty, które staną się udziałem lekarza, jeśli tylko zdecyduje się pomóc Persom⁹⁹. Treść owego listu zostaje praktycznie dosłownie przytoczona przez autora biografii Hippokratesa, która jest zamieszczona w *Księdze Suda*, co wskazuje na jego wielką rolę w całym cyklu. *List 3*, podobnie jak będący jego implikacją *List 4*, pokazuje bowiem, jak dużym poważaniem cieszył się w owym czasie Hippokrates, którego Artakserkses chciał zrównać majątkiem i honorami z perskimi dostojnikami. Jednak Hippokrates nie poczuł się ani zaszczycony, ani wyróżniony propozycją perskiego władcy, co więcej wywołała ona jego szczerze oburzenie. Odrzucił więc, być może intratną finansowo, ofertę króla, którą jednak wewnętrznie uważał za plamę na swoim honorze, gdyby zdecydował się ją przyjąć. Stąd też i stwierdził, że ma wystarczające środki do życia i nie potrzebuje niczego od wrogów Grecji¹⁰⁰. Odmowną odpowiedź Hippokratesa wspomina również *List 11* oraz *Dekret Ateńczyków*. Artakserkses czuje się znieważony postawą lekarza i wzywa mieszkańców Kos do wydania go, w innym wypadku wyspa zostanie przez Persów zniszczona¹⁰¹. Obywatele Kos nie ugięli się jednak przed żądaniami króla i przypomnieli, że w podobnej sytuacji, kiedy to Dariusz i Kserkses domagali się ziemi i wody jako symboli poddaństwa, mieszkańcy wyspy również nie poddali się, mimo grożącego im najazdu. Dlatego też podobnie postąpią i w tym wypadku, niezależnie od ewentualnych konsekwencji¹⁰².

Umieszczenie w czasie wezwania skierowanego do Hippokratesa przez perskiego władcę, szczególnie w korespondencji z innymi wątkami z życia lekarza, jak spotkanie z Demokrytem czy plaga z północy, następuje wielu trudności. Treść listów wskazuje, że posłowie z Abdery przybyli do lekarza, gdy ów przebywał jeszcze na Kos. Oznacza to, że już wówczas musiał być niezwykle sławny, mimo że nie opuścił jeszcze na stałe rodzinnych stron i być może nie zdobywał doświadczeń,

⁹⁵ *Ibidem*, *List 2*, 17 (s. 48–49).

⁹⁶ *Ibidem*, *List 2*, 23–24 (s. 48–49).

⁹⁷ *Ibidem*, *List 2*, 26–27 (s. 48–49).

⁹⁸ *Ibidem*, *List 2*, 8–11 (s. 50–51).

⁹⁹ *Ibidem*, *List 3*, (s. 50–51).

¹⁰⁰ *Ibidem*, *List 5*, (s. 52–53).

¹⁰¹ *Ibidem*, *List 8* (s. 54–55).

¹⁰² *Ibidem*, *List 9*, (s. 54–55).

jakie niosą za sobą podróże. Kolejną kwestią jest zaznaczona właśnie w *Liście 11* – który należy do cyklu traktującego o spotkaniu lekarza z Demokrytem – odmowa na wezwanie Artakserksesa, bowiem ponownie wskazuje ona ogromną już przecież renomę Hippokratesa, którego wiedzy pożądał nawet król Persji. Oznacza to, że odrzucenie oferty perskiej musiało stanowić pierwszy z patriotycznych czynów lekarza. Obecność Hippokratesa na Kos koresponduje również z treścią *Listu 8*, który stanowi żądanie Artakserksesa skierowane do mieszkańców wyspy, gdzie władca domaga się wydania lekarza, w innym wypadku grozi zniszczeniem Kos. Jak wiadomo Artakserkses I panował w latach 464–424 p.n.e., wypadki te musiały więc mieć miejsce w owym czasie. Stąd i niedługo po kwestii perskiej musiało nastąpić spotkanie Hippokratesa z Demokrytem, a następnie zapewne ostateczny wyjazd lekarza z Kos, bowiem posłowie barbarzyńskich Ilirów i Pajonów szukali go już w Tesalii, w której miał się osiedlić. Jako że plaga na północnych granicach Hellady według *Mowy poselskiej* datowana jest na lata 419–416 p.n.e., wnioskować stąd można, że wezwanie Artakserksesa, a następnie prośba Abderytów musiały nastąpić niedługo przed Hippokratesową wyprawą po krainach Grecji.

Trudno natomiast odnieść się do zachowanej w *Yppocratis genus, vita, dogma* relacji, jakoby Hippokrates miał przebywać u króla Medów, Arfaxada. Władcę tego można zapewne zidentyfikować z Artakserksesem. Jak zaznacza Pinault, autor łacińskiej biografii lekarza z Kos mógł być chrześcijaninem lub Żydem, co tłumaczyłoby ową zamianę imion – Arfaxad to bowiem biblijne imię wspomniane w *Księdze Judyty*¹⁰³. Dodatkowo wskazuje to również niewątpliwie na słabą znajomość biografii medyka, skoro anonimowy autor *Vie de Bruxelles* dopuścił się tak dalece idącego przeinaczenia zarówno imienia władcy, jak i całej anegdoty mającej przecież na celu ukazanie patriotycznego odrzucenia wezwania perskiego króla przez Hippokratesa.

PISMA

Wśród biografii poświęconych życiu i działalności Hippokratesa najwięcej miejsca jego pismom poświęca *Yppocratis genus, vita, dogma*. W życiorysie można bowiem znaleźć informacje tak dotyczące tytułów jego traktatów, jak i liczby napisanych przez lekarza ksiąg. Hippokrates miał więc być autorem siedemdziesięciu dwóch ksiąg poświęconych medycynie, na co wskazują tytuły traktatów zapowiadające ich tematykę i treść. Jako pierwsze, więc zapewne i najważniejsze według starożytnych badaczy dzieło lekarza z Kos, wymieniona jest *Przysięga*, którą wśród najsłynniejszych pism wzmiankują również dwie greckie biografie – *VHSS* oraz życiorys w *Księdze Suda*. Autor *VHSS* podkreśla, że możliwość kształcenia się u Hippokratesa wiązała się ze złożeniem przez jego uczniów odpowiedniej przysięgi, natomiast w biografii w *Suda* jej autor zaznacza, że dzieła lekarza są stosowne dla każdego, kto

¹⁰³ J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 27.

skłania się ku zgłębianiu wiedzy medycznej, przyrównuje bowiem mądrość, jaką na drodze doświadczenia posiadał Hippokrates, do uczoneści niemalże pochodzenia boskiego, która daleka jest od tej dostępnej ludzkiemu pojmowaniu. Życiorys zawarty w *Księdze Suda* wymienia kolejne dwa tytuły traktatów medycznych przypisywane medykwowi z Kos – są to *Prognozy* oraz *Aforyzmy*. Znajdują się one również wśród pierwszych wspomnianych w *Yppocratis genus, vita, dogma* pism. Autorzy obu biografii nie wątpią, że traktaty te wyszły spod pióra medyka z Kos, podobnie jak i pozostałe zachowane pisma. Wiele miejsca kwestii autorstwa poświęca natomiast *VHSS*, która wspomina o wielu problemach dotyczących dzieł, które tradycyjnie przypisuje się Hippokratesowi. Życiorys ów nie wymienia jednak żadnego tytułu ani też liczby pism zawartych w korpusie hippokratejskim, w przeciwieństwie do pozostałych trzech biografii, które w mniejszym lub większym stopniu poświęcają temu zagadnieniu swoją uwagę.

Wszystkie trzy biografie Hippokratesa, z wyłączeniem *VHSS*, podają liczbę ksiąg, jakie starożytni badacze, na których pracach życiorysy były oparte, uważali za dzieła lekarza z Kos. W każdym jednak wypadku ich liczba jest różna – Jan Tzetzes wzmiankuje jedynie, że Hippokrates napisał pięćdziesiąt trzy księgi, nie wspomina jednak tytułu żadnej z nich. *Suda* natomiast poza trzema wspomnianymi już traktatami wymienia jeszcze sławny *Sześćdziesięcioksiąg*, który stanowi według niego nieocenione kompendium wiedzy medycznej niezbędne dla każdego, kto pragnie zdobyć stosowną dla sztuki leczniczej mądrość i doświadczenie. Forma oraz treść którejkolwiek z tych biografii nie wskazuje, jakoby w dalszej ich części mogły występować kolejne wzmianki dotyczące twórczości Hippokratesa.

Dziedziny medycyny, jakimi miał się zajmować lekarz z Kos, można natomiast wynioskować na podstawie tytułów przypisywanych mu w *Yppocratis genus, vita, dogma* traktatów. Wśród nich wymienić można bez wątpienia chirurgię, dietetykę oraz ginekologię, znajdują się tu również pisma poświęcone etyce w sztuce leczenia oraz teorii humoralnej, a także powiązaniom między warunkami klimatycznymi a występującymi na danym terenie chorobami. Twórca biografii łacińskiej wymienia niemalże pięćdziesiąt tytułów i dodaje, że Hippokratesowi przypisuje się autorstwo aż siedemdziesięciu dwóch ksiąg medycznych.

Swoje wątpliwości co do autorstwa pism *Corpus Hippocraticum* wysuwa natomiast *VHSS*, powołując się na różnego rodzaju świadectwa, których jednak dokładniej nie precyzuje. Pokazuje to, że kwestia autorstwa traktatów była obecna w badaniach nad życiem i twórczością Hippokratesa już w epoce starożytności, kiedy to dostrzeżono zarówno różnice stylu oraz prezentowanych poglądów, które obecne były w poszczególnych dziełach zawartych w korpusie. Według autora *VHSS* można również wymienić i inne powody, za sprawą których nie można mieć pewności, czy dane pismo faktycznie wyszło spod pióra lekarza z Kos, nie podaje on jednak żadnych szczegółów na ten temat.

Niechlubne świadectwo na temat pochodzenia medycznej wiedzy, a co za tym idzie także i pism Hippokratesa, wystawia lekarzowi łacińska biografia *Yppocratis*

genus, vita, dogma. Jej anonimowy autor sugeruje bowiem, że badania i medyczne osiągnięcia jednego z najsłynniejszych lekarzy starożytności nie były dziełem oryginalnym, a jedynie skopiowanym i skompilowanym przez niego na podstawie siedmiu ksiąg otrzymanych w egipskim mieście Memfis od niejakiego Polibiusza, syna Apolloniusza. Hippokrates miał zabrać je ze sobą na wyspę Kos i tam na ich podstawie opracować własny kanon medycznych pism.

Brak oryginalności zarzucali Hippokratesowi już starożytni badacze. Twierdzili oni bowiem, że wiedza i mądrość lekarza z Kos pochodziła ze skopiowanych przez niego tablic wotywnych, na których oparł zapewne i treść wielu swoich pism. Strabon ów plagiat wspominał przy okazji opisu miasta Astypalea oraz znajdującej się tam świątyni – na jej terenie zgodnie z tradycją fundowane były przez wyleczonych pacjentów tablice wotywno opisujące ich przypadki chorobowe. Według Strabona Hippokrates dużą część swojej wiedzy terapeutycznej, która dotyczyłaby zastosowania w lecznictwie diety, skopiował właśnie z owych tablic. Znalazły one zapewne odzwierciedlenie również i w pismach lekarza jako mądrość sprawdzona doświadczeniami wielu jego poprzedników¹⁰⁴. Pod nieco innym kątem ukazuje kwestię spisania inskrypcji Pliniusz Starszy¹⁰⁵. Podkreśla późniejsze podpalenie świątyni oraz fundację nowej gałęzi w medycynie, którą określa się mianem „kliniknej”, czyli „łózkowej”¹⁰⁶. Opierała się ona zapewne na stosowanych w asklepiejonach praktykach onirycznych, w których ogromną rolę w stawianiu diagnozy odgrywały sny chorego, który spędzał noc w świątyni boga Asklepiosa. Sugeruje to więc inny tor medycyny niż ten zakładany przez Strabona, który podkreśla wykorzystanie przez Hippokratesa naturalnych metod leczenia opartych na odpowiednim żywieniu. U Pliniusza pojawia się natomiast sugestia, iż w terapii lekarza dużą rolę odgrywał pierwiastek boski. Rzymski autor *Historii naturalnej* tworzył w czasach, gdy na Kos istniał już asklepiejon, problemem jest jednak pytanie, czy znajdował się on na wyspie już za życia Hippokratesa, jak zaznacza bowiem Jouanna¹⁰⁷, nie ma tam wykopalisk archeologicznych, które byłyby starsze niż z IV w. p.n.e. Może więc Pliniusz nieco na wyrost przypisał Hippokratesowi pełnienie obowiązków boskiego kapłana, z drugiej jednak strony nie można zupełnie wykluczyć udziału lekarza w tworzeniu ośrodka świątynnego po tym, jak dawna świątynia Asklepiosa uległa zniszczeniu, co jednocześnie wyjaśnia brak znalezisk sprzed tego okresu.

DATA ŚMIERCI ORAZ MIEJSCE POCHÓWKU

Każda zachowana biografia traktująca o życiu lekarza z Kos wymienia możliwy wiek jego śmierci, przy czym autorzy tekstów prezentują daleko idącą rozpiętość sięgającą blisko dwudziestu lat. Zarówno biografie greckie, jak i *Yppocratis genus*,

¹⁰⁴ Strabon, *Geografia* 14.2.19.

¹⁰⁵ Pliniusz Starszy, *Historia naturalna* 29. 1.2.

¹⁰⁶ Od ἡ κλίνη – łóżko.

¹⁰⁷ J. Jouanna, *op. cit.*, s. 4.

vita, dogma zgodnie wymieniają wiek stu czterech lat jako możliwy czas śmierci Hippokratesa, co oznacza, że musiałaby ona nastąpić około 356 roku p.n.e., jeśli za datę urodzenia przyjąć 460 p.n.e. na podstawie informacji zawartych w *VHSS*¹⁰⁸. Jednak rzeczona *VHSS* wymienia także i inne możliwości – według autora życiorysu równie dobrze Hippokrates mógł umrzeć w tym samym czasie co Demokryt¹⁰⁹, czyli w wieku stu dziewięciu lat, co daje rok 351 p.n.e. bądź też w wieku dziewięćdziesięciu lat (370 p.n.e.), lub też w wieku 85 lat (375 p.n.e.).

Jako miejsce pochówku autorzy biografii podają bliżej nieokreślone miejsce znajdujące się między Larissą, w której wedle *VHSS* oraz *Yppocratis genus, vita, dogma* Hippokrates miał umrzeć, a Gyrtoną¹¹⁰ – miastami znajdującymi się na północnych krańcach Grecji, w Tesalii¹¹¹. Życiorys łaciński mówi też o pamięci i czci, jakie otaczały grób Hippokratesa po jego śmierci, szczególnie zapewne wśród mieszkańców okolicznych miast, którym wyjątkowo się przysłużył w czasie swojej długoletniej bytności w Tesalii.

Jedyną biografią, która pozostawia jakiegokolwiek informacje dotyczące grobu Hippokratesa z Kos, jest *VHSS*. Jej autor wspomina, że znajdował się na nim ul, którego miód miał posiadać lecznicze właściwości szczególnie korzystne w przypadku owrzodzeń jamy ustnej, stąd też często, jak zaznacza, przychodziły tu po pomoc niańki z małymi dziećmi cierpiącymi z powodu bólu, jakie owe rany niosły za sobą. Nie pozostawia jednak żadnych wiadomości, które dawałyby choć przybliżoną lokalizację nagrobka lekarza czy też opis jego wyglądu, nie przytacza również żadnego ewentualnego epitafium, które w oczywisty sposób powinno się na nim znaleźć ze względu na szacunek i cześć, jakimi już za życia otoczony był przecież Hippokrates. Dziwi to szczególnie, bowiem autor wspomina, że nagrobek ów jest stale widoczny. Warto się więc zastanowić, czy miał on okazję widzieć go na własne oczy, czy też całą swoją wiedzę na jego temat oparł jedynie na zasłyszanych bądź przeczytanych relacjach innych osób, co tłumaczyłoby ów brak dokładniejszych informacji na jego temat¹¹².

PODOBIZNY

Biografie lekarza ukazują Hippokratesa jako niewielkiego¹¹³, łysiejącego¹¹⁴ mężczyznę, który często z różnych powodów okrywa swoją głowę. Każdy życiorys

¹⁰⁸ *VHSS*, 3, 2–6.

¹⁰⁹ Filozof żył w latach 460–351 p.n.e. (Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, s. 535).

¹¹⁰ Jedyna biografia, która w konkretnym miejscu umieszcza grób Hippokratesa to hasło zawarte w *Księdze Suda* – podaje ona, że nagrobek znajdował się dokładnie w Larissie, nie zaś, jak w wypadku pozostałych życiorysów, gdzieś w okolicy dwóch miast – Larissy oraz Gyrtony.

¹¹¹ *VHSS*, 11, 4; *Suda*, 564, 11; Tzetzes, 973; *Yppocratis genus, vita, dogma*, 30–35.

¹¹² J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 14–15.

¹¹³ *Yppocratis genus, vita, dogma*, 21–25.

¹¹⁴ *VHSS*, 12, 1–3.

podaje co najmniej trzy przyczyny takiego postępowania, motywy są zresztą bardzo podobne, co wskazuje na takie same źródła, na których opierali się ich autorzy. Wedle Tzetesa i *Suda* okryciem tym miał być zarzucony na głowę płaszcz¹¹⁵, *VHSS* natomiast, poza już wspomnianym¹¹⁶, podaje również inne możliwe nakrycie, mianowicie filcowy kapelusz podobny do tego, który zwykł nosić Odyseusz, co ma być charakterystyczne dla arystokratycznego pochodzenia Asklepiady¹¹⁷. Tak autor *VHSS*, jak i *Yppocratis genus, vita, dogma* zaznaczają, że jeszcze do tej pory często napotyka się tego typu podobizny Hippokratesa z Kos.

Jakie były jednak powody, dla których lekarz okrywał głowę? Twórcy biografii Hippokratesa podają wiele przyczyn – najczęściej przewijającą się, bo pojawiającą się w każdym tekście dotyczącym życia medyka, jest konieczność zakrywania głowy w trakcie praktyk chirurgicznych¹¹⁸. Dokładnie ów zabieg opisany jest w *VHSS* i *Yppocratis genus, vita, dogma*, gdzie mowa o tym, że lekarz dla swobody dłoni zarzucał na głowę poły przewiązanego płaszcz¹¹⁹. Anonimowy autor łacińskiego życiorysu podaje również, że okrywanie głowy mogło być spowodowane chęcią pokazania, że ta część ciała ludzkiego należy do najważniejszych¹²⁰, bowiem, jak zaznacza Tzetes, stanowi ona organ myślenia¹²¹ oraz kontroli i władzy nad całym ciałem człowieka, co znowu podkreśla się w *VHSS*¹²². Życiorys ten wspomina z drugiej strony, że powodem może być słabość głowy¹²³ i towarzyszące jej bóle, co sugeruje i Tzetes¹²⁴, stąd zastosowanie zakrywającego osłabioną część ciała kapelusza czy płaszcz, aby chronić zdrowy jeszcze organ przed ewentualną chorobą. Gdy weźmie się pod uwagę klimat Grecji i duże nasłonecznienie terenu, wyjaśnienia te zdają się być oczywiste, szczególnie jeśli brać pod uwagę liczne podróże lekarza¹²⁵, które łączą się ze spędzaniem większości dnia w drodze często przecież w pełnym słońcu. Kolejną przyczyną mogła też być łysina lekarza, która tym bardziej zmuszała go do ochrony głowy¹²⁶. Dodatkowo autor *VHSS* wspomina, że Hippokrates mógł postępować w ten sposób dla większej urody bądź, jak zaznacza *Suda*, ponieważ miał po prostu taki zwyczaj¹²⁷. Ostatni z licznych wymienionych powodów znajduje się w *VHSS* i tłumaczy, że było to wywołane niejasnościami w pismach lekarza¹²⁸. Być może oznacza to więc, że tajemnica

¹¹⁵ *Suda*, 564, 11–14; Tzetes, 980–983.

¹¹⁶ *VHSS*, 12, 3–13,1.

¹¹⁷ *Ibidem*, 12,1–3.

¹¹⁸ *VHSS*, 12,8–13,1; *Suda*, 564,13–14; Tzetes, 983; *Yppocratis genus, vita, dogma*, 25–30.

¹¹⁹ *VHSS*, 12,8–13,1; *Yppocratis genus, vita, dogma*, 25–30.

¹²⁰ *Yppocratis genus, vita, dogma*, 25.

¹²¹ Tzetes, 982.

¹²² *VHSS*, 12,5.

¹²³ *VHSS*, 12,4.

¹²⁴ Tzetes, 981.

¹²⁵ *VHSS*, 12,5–6; *Suda*, 564,13; Tzetes, 981.

¹²⁶ *VHSS*, 12,4.

¹²⁷ *Suda*, 564,13.

¹²⁸ *VHSS*, 12, 6–7.

autorstwa jego traktatów, często różnego stylu i poglądów, pozostanie na zawsze w ukryciu.

Jedną z badaczek biografii Hippokratesa, Jody Rubin Pinault, zaznacza, że nie jest pewne, jakiego rodzaju podobizny mogą mieć na myśli autorzy życiorysów Hippokratesa, bowiem nie precyzują oni, czy są to portrety, mozaiki, czy też popiersia rzeźb¹²⁹. Autor *VHSS* mówi o *πολλαῖς εἰκόσιν*, czyli „licznych obrazach, wizerunkach”, podobnie też i *Suda*, natomiast Jan Tzetzes pisze: οὗτος δὲ ἐζωγραφεῖτο, czyli „ten zaś jest namalowany”. *Yppocratis genus, vita, dogma* wspomina o *plurimas eius imagines* – „licznych jego obrazach”. Określenia te mogłyby więc wskazywać raczej na malowidła niż na rzeźby.

Warto zastanowić się, czy którykolwiek z autorów biografii lekarza z Kos miał okazję widzieć owe podobizny, czy też jedynie o nich czytał, a ich ubogie wszak opisy, które skupiają się przede wszystkim na wskazaniu powodów okrywania głowy przez medyka, zaczerpnięte są z innych, niezachowanych do chwili obecnej źródeł. Pinault zaznacza także brak wczesnych zachowanych podobizn Hippokratesa, na których mogłyby być oparte opisy biografistów, a na których miałby on okrytą głowę, być może więc powstały one wskutek zachowanych w życiorysach przedstawień wyglądu lekarza. Istniejące do chwili obecnej popiersia Hippokratesa ukazują go natomiast jako starszego, łysiejącego już, brodatego mężczyznę i są zapewne oparte na jedynym hellenistycznym oryginale, na którym wzorowane były następnie rzymskie monety znalezione na wyspie Kos¹³⁰.

RELACJE MIĘDZY ŻYCIORYSAMI

Wielu badaczy pism kolekcji *Corpus Hippocraticum*, a więc i życiorysów lekarza z Kos, podważa historyczność Hippokratesa. Jako argument podają oni różnego rodzaju rozbieżności, jakie zachodzą między treścią poszczególnych życiorysów pomijając jednocześnie wiele cech wspólnych. Warto jednak zwrócić uwagę, że owe różnice faktycznie stanowią jedynie niewiele wnoszące do samego życiorysu lekarza szczegóły, elementy zaś łączące obraz Hippokratesa wyłaniający się z zachowanych biografii mają charakter cech nadrzędnych. Przykładowo – ważniejsze jest, że Hippokrates był potomkiem Asklepiosa, o czym wspomina każdy jego życiorys, a także pseudoepigrafa, niż fakt, że był w kolejności dziewiętnasty (*VHSS*), osiemnasty (*List 2*) bądź też siedemnasty, co sugeruje w *Chiliades* Jan Tzetzes.

Wiele sceptycyzmu co do historyczności osoby Hippokratesa i realności ukazanych w życiorysach wydarzeń wykazują tacy badacze, jak dziewiętnastowieczny wydawca i tłumacz pism *Corpus Hippocraticum*, Emile Littré oraz jeden z czołowych historyków medycyny XX wieku, Ludwig Edelstein. Według Littré wspólne źródło, na które powołują się dwie z biografii Hippokratesa (*VHSS* oraz życiorys

¹²⁹ J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 16.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 17; J. Jouanna, *op. cit.*, s. 38.

u Tzetesa), czyli *Bioi* Soranosa z Efezu (II w. n.e.), stanowi dokument zbyt późny, by mógł być traktowany jako autentyczne źródło informacji dla życia Hipokratosa¹³¹. Natomiast Edelstein skupia się na różnicach między *VHSS* a wersjami traktującymi o dziejach medyka zawartymi w *Chiliades* Tzetesa, pokazując liczne jego zdaniem rozbieżności tak dotyczące faktografii, jak i samego stylu i wymowy tekstów. Według historyka rekonstrukcji *Bioi*, zaginionego dzieła Soranosa z Efezu, dokonać można na podstawie życiorysu zachowanego u Tzetesa, z czym nie zgadza się jednak część badaczy, którzy zarzucają uczonemu bizantyjskiemu niedbałość¹³².

Wspólnym źródłem dla zachowanych biografii lekarza ma być *Bioi* zaginione dzieło Soranosa z Efezu. Czy można jednak zakładać, że jedynie na tym tekście opierali się twórcy życiorysów lekarza, pomijając inne dostępne źródła informacji, jak choćby pseudoepigrafa? Zapewne twórcy życiorysów mogli mieć dostęp także do innych dokumentów przedstawiających życie lekarza – *VHSS* wspomina, że wzmianki na temat genealogii lekarza znajdują się u Eratostenesa¹³³, Ferekydesa¹³⁴, Apollodora¹³⁵ oraz Areiosa z Tarsu¹³⁶, w wypadku anegdoty traktującej o podpaleniu archiwum informacji dostarcza Andreas, natomiast o dacie urodzenia mówi Ischomachos. Są to więc bez wątpienia źródła, z których korzystał Soranos w swoim dziele *Bioi*, którego *VHSS* jest skróconą wersją, stąd i pewne niejasności występujące w jej tekście jak choćby w wypadku historii o uleczeniu Perdikkasa. Sam zaś Jan Tzetes potwierdza na końcu żywota lekarza, że wiadomości swoje czerpał z tego, co przekazał w tym temacie Soranos z Efezu. Sądzę, że można założyć, że w obu wypadkach chodzi o tę samą osobę, mianowicie o żyjącego w II wieku n.e. lekarza zajmującego się ginekologią oraz twórcę *Bioi*, o którym wspomina się u *Suda*¹³⁷. Jako że autor *Księgi Suda* wspomina *Bioi* Soranosa, można, jak sądzę, zakładać, że opierał się na nim, podobnie jak i twórcy

¹³¹ J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 28.

¹³² *Ibidem*, s. 29.

¹³³ Eratosthenes z Cyreny (ok. 275/240–194 p.n.e.) – zajmował się matematyką, geografją, astronomią oraz chronologią, uważa się go za prekursora greckiej chronografii – *Chronographiai* (A. Jones, [w:] *The Encyclopedia...*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, London – New York 2008, s. 297–300). Na jego pracy opierał się, tworząc swój poemat chronologiczny (*Chronica*), Apollodoros.

¹³⁴ Ferekydes z Leros – powszechniej znany jako Ferekydes z Aten, grecki mitograf i logograf z V wieku, większość swojego życia spędził jednak w Atenach. Wspominany jest w *Suda* (litera phi, 217).

¹³⁵ Apollodoros z Aten (180–109 p.n.e.), historyk z II w. p.n.e. zajmował się geografją i kronikarstwem – tu zaginione dzieło *Chronika*, które obejmowało okres od wojny trojańskiej do 144 p.n.e. Autor wzorował się na chronografii przedstawionej przez Eratostenesa z Cyreny.

¹³⁶ Areios z Tarsu (54–77 n.e.) – zajmował się botaniką i mineralogią, był prawdopodobnie jednym z nauczycieli farmakologii Dioskuridesa, który zadedykował mu swoje dzieło *Materia Medica*. Według Galena mógł on być związany z Asklepiadami, jednak już zdaniem Dioskuridesa nie mogło być mowy o tak ścisłych powiązaniach. Zajmował się również medycyną. Jego dzieło na temat farmakologii znane było Galenowi. Napisał również *Żywot Hippokratosa*, wspomniany przez Soranosa (J. Scarborough, [w:] *The Encyclopedia...*, ed. by P.T. Keyser and G.L. Irby-Massie, s. 128–129).

¹³⁷ *Suda*, litera sigma, 852 1–5.

pozostałych biografii, w haśle dotyczącym Hippokratesa. Natomiast przytoczony niemalże dosłownie *List 3* wskazuje, z drugiej strony, na jego znajomość pseudoepigrafów. Na wspólne źródła trzech greckich zachowanych biografii lekarza wskazują jednak przede wszystkim liczne podobieństwa niezależnie od tego, czy ukazane zdarzenia można uznać za fakty historyczne, czy też za fikcję. Dotyczą one zarówno sposobu przekazania informacji (niezwykle bliskie sobie sformułowania, jak na przykład w wypadku opisu podobizn Hippokratesa), jak i wiadomości samych w sobie. Podobnie jest również w wypadku *Yppocratis genus, vita, dogma*, w którym można odnaleźć zdania niezwykle podobne do tych zawartych w *VHSS*¹³⁸.

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych
ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław

ANCIENT TRADITIONS REGARDING THE LIFE OF HIPPOCRATES

Abstract

The ancient traditions of Hippocrates' life – this paper is concerned with the ancient sources on Hippocrates, an ancient physician, who is considered the father of medicine. This paper is focused on the Bio of Soranus of Ephesus and Hippocratic pseudoepigraphic letters.

Keywords: Hippocrates, Soranus of Ephesus, pseudoepigraphic letters, ancient biography

¹³⁸ J. R. Pinault, *op. cit.*, s. 33.